

UDK 27-472:316.776
Primljeno: 11. 8. 2017.
Prihvaćeno: 28. 9. 2017.
Izvorni znanstveni rad

VJERONAUK U ŠKOLI U SLUŽBI DIJALOGA I POMIRENJA

Ružica RAZUM

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
ruzica.razum@gmail.com

Sažetak

U prvome dijelu ovoga teksta promišlja se o važnosti odgojnoga djelovanja za promicanje dijaloga i pomirenja u hrvatskome društvu, a uzimajući u obzir mnogobrojne izazove koji dolaze iz suvremenoga konteksta i koji dodatno usložnjavaju odgojno-obrazovnu djelatnost. Odgoj se našao pred izazovom od središnje važnosti za sadašnjost i za budućnost: omogućiti suživot različitosti i promicati dijalog u korist miroljubivoga društva. Posebna odgovornost s obzirom na promicanje dijaloga i pomirenja leži na katoličkome odgoju, osobito vjeronaučnome odgoju.

U drugome dijelu promišlja se o kršćanskom pristupu dijalogu i pomirenju u odgojnoj perspektivi. Ističe se kako je opredjeljenje za odgoj koji je za dijalog i pomirenje, želimo li miran suživot, jedini mogući izbor. Ta opcija ima jasan teološki, antropološki i pedagoški temelj. Već sam čin Božjega stvaranja objavljuje nam istinu o čovjeku i njegovu dostojanstvu. Cijelo je, naime, čovječanstvo izišlo iz Božje ruke kao velika Božja obitelj. Posebno važan doprinos međukulturalnome dijalogu može i treba dati religija. Postalo je, naime, očito koliko je snažan religijski aspekt u definiranju vlastita identiteta unutar snažnoga globalizacijskog procesa koji je na djelu.

U trećem se dijelu ističe kako se odgoj za dijalog i pomirenje može smatrati temeljnim ciljem vjeronaučne nastave, koji se ostvaruje na različitim razinama i područjima. Ponaјprije, riječ je o promicanju interdisciplinarnoga dijaloga budući da vjeronauk u školi nije izdvojeni otok, nego je u dinamičnom odnosu sa svim drugim znanjima. Vjeronauk, nadalje, promičući »gramatiku dijaloga« i omogućujući upoznavanje vlastita identiteta te poznavanje drugoga i drukčijega, donosi plodove na razini zajedničkoga života. To je dijalog koji stvara mir. Riječ je, nadalje, o odgoju usmjerenome izgradnji »unutarnjeg čovjeka«, čovjeka koji postupno i strpljivo uči živjeti trajno se nadahnjujući na Isusovoj zapovijedi ljubavi.

U četvrtome dijelu daju se obrisi nekih pedagoških i didaktičkih usmjerenja s obzirom na promicanje dijaloga i pomirenja u vjeronaučnoj nastavi.

Ključne riječi: odgoj, dijalog, pomirenje, *kultura sukoba*, vjeronauk u školi.

Uvod

U religijskopedagoškim i katehetskim promišljanjima kao i u religijskopedagoškoj i katehetskoj praksi susreću se različita tumačenja identiteta vjeronauka u školi kao i različita očekivanja s obzirom na njegovu ulogu u školskome sustavu. Bez obzira na postojeću heterogenost tih razmišljanja i očekivanja s obzirom na ulogu vjeronauka, može se reći bez mnogo suprotstavljenih polemičkih tonova da je upravo promicanje dijaloga i pomirenja jedan od najvažnijih ciljeva školskoga vjeronauka. No da bi se ostvarivao taj cilj valja odgovoriti na mnoga složena pitanja vezana za sadržaj, metode, strategije, nastavnike i slično.

Kada se govori o dijalogu i pomirenju unutar vjeronaučne nastave, onda se ima u vidu više razina, odnosno dimenzija ostvarivanja toga dijaloga i pomirenja. Spomenimo najvažnije: međureligijski dijalog, ekumenski dijalog, međukulturalni dijalog, interdisciplinarni dijalog, socijalni dijalog i pomirenje, pedagoški dijalog, dijalog sa župnom katehezom, dijalog sa suvremenim čovjekom itd. Kojoj dimenziji dijaloga i pomirenja dati prednost u okviru hrvatskoga konteksta? U ovome se promišljanju ne želi dati sustavna obrada te složene teme, nego samo istaknuti neka aktualna pitanja.

1. Odgojno djelovanje nasuprot izazovima sadašnjega trenutka

1.1. *Važnost i nužnost odgoja*

Svi oni koji svoj život posvećuju izgradnji boljega društva u sadašnjosti i za budućnost ne mogu i ne smiju zanemariti pitanje odgoja. Upravo je odgoj izvrstan put i način formiranja novoga čovjeka i novoga društva. Odgoj i obrazovanje možemo smatrati najvažnijim raspoloživim sredstvom za poticanje pravednijega ljudskog razvoja i pravednijega i sretnijega društva. Očito je da odgoj i obrazovanje ne mogu ponuditi gotove definicije i recepte za ponašanje. Odgajati nije bilo nikada lako, a danas postaje sve teže. To iskustvo imaju roditelji, odgojitelji, učitelji, svećenici i svi oni koji su izravno uključeni u odgojni proces. Papa Benedikt XVI. istaknuo je da je odgoj čovjeka temeljno i odlučujuće pitanje zbog kojeg je potrebno probuditi hrabrost u donošenju od-

lučujućih odluka.¹ S ciljem obnove društva i zajednice svaka aktivnost, svaki projekt »koji ne stavi odgoj na prvo mjesto bit će tek 'nešto već viđeno'«, ističe papa Franjo.² Posebnu ulogu ima katolički odgoj. On, prema Papinim riječima, može pružiti izniman doprinos društvu koje je odbacilo ili zanemarilo vrijednosti koje su ga činile zajednicom. Riječ je o vrijednostima solidarnosti, osjećaja za pravdu, poštovanja drugoga, brige za najslabije i najmanje, dijaloga, pomirenja i slično. Papa stoga poziva kršćanske odgojitelje da budu »učitelji čovječnosti«³.

Širi društveno-kulturni i gospodarsko-politički kontekst snažno oblikuje vrijednosni sustav pojedinca i cijeloga društva. Taj kontekst snažno utječe i na odgojno-obrazovni sustav. Problemi s kojima se svakodnevno suočavaju odgovorni za odgoj i obrazovanje u velikoj su mjeri tek simptomi složenijih promjena koje se događaju u suvremenome svijetu. U promišljanju o temeljnim odgojno-obrazovnim izazovima ne možemo zanemariti analizu svijeta u kojemu živimo, osobito njegove negativne aspekte. Politika, ekonomija i društvena etika međusobno su usko povezane. Odgojne su, pak, ustanove sastavni dio društvene sredine, u njima i na njima reflektiraju se zbivanja u društvu i utječu na njegovo funkcioniranje. U ovome promišljanju posebno bismo se zadržali na nekim aspektima konteksta našega vremena i našega prostora a koji su usko povezani s pitanjima dijaloga i pomirenja.

1.2. Neki odgojni izazovi koji proizlaze iz suvremenog konteksta

Odgoj se našao pred izazovom od središnje važnosti za sadašnjost i budućnost: omogućiti suživot različitosti – raznolikih kulturnih i religijskih izričaja, različitih vrijednosnih i ideoloških pogleda – te promicati dijalog u korist miroljubivoga društva.⁴ Taj suživot valja promicati u ozračju koje je snažno obilježeno, među ostalim, »kulturom sukoba«.

Hrvatsko je društvo, kao i cijela Europa, u fazi dubokih promjena koje prožimaju sve pore suvremenoga života. Te promjene – kao što su globalizacija, pluralizam, brzi znanstveni, gospodarski i tehnološki razvoj, migracije, pojava novih bolesti i ekoloških prijetnji, sve snažnija prisutnost društvenih

¹ Usp. BENEDETTO XVI, *Rendere visibile il grande »si« della fede. Discorso al Convegno, u: Una speranza per l'Italia*, Il Diario di Verona, Supplemento ad Avvenire del 2 XII 2006, 19.

² Jorge Mario BERGOGLIO (PAPA FRANJO), *O odgoju: izazovi za kršćanske odgojitelje*, Split, 2015., 102.

³ Usp. *Isto*, 65.

⁴ Usp. KONGREGACIJA ZA KATOLIČKI ODGOJ, *Odgajati za međukulturalni dijalog u katoličkoj školi* (28. X. 2013.), Zagreb, 2016., br. 5–6 (dalje: OMDKŠ).

mreža i slično – odgoj i obrazovanje stavljaju pred nove i iznimno složene izazove. Dosadašnji se sustav vrijednosti urušava ili mijenja i stvara se novi u kojemu je sve usmjereno na funkcionalnost i kvalitetniji život. Kapitalizam je rezultirao potrošačkim mentalitetom i hedonističkim društvom.⁵ Tehnologija koja je omogućila brzu i masovnu proizvodnju, a time i potaknula veću potrošnju, čovjekov pogled usmjerava samo na uživanje i trošenje. Ideja solidarnosti sve je teže prihvatljiva u sredini u kojoj dominira ideologija individualnoga uspjeha.

Roberto Mancini ističe kako je zapadna kultura zarobljenica antropologije *homo oeconomicusa*, koja preko nagomilavanja materijalnih dobara i moći promiče samopotvrđivanje kao apsolutnu vrijednost. Tu se krije i izvor alternativnih vrednota: nadmetanje umjesto solidarnosti, prevladavanje privatnog interesa nad javnim/zajedničkim, nagomilavanje umjesto dijeljenja. Na taj način dolazi se do vrhunca antropologije antibratstva.⁶ Usmjeravajući svoju pozornost gotovo isključivo na ekonomiju i njezine argumente, suvremeni je čovjek širom otvorio vrata »kulturi sukoba«, koja tako postaje dominantnom na svim područjima i na svim razinama života. Dominantni načini razmišljanja i stilovi života umjesto kulture zajedništva i dijeljenja promiču kulturu nagomilavanja i sukoba. Riječ je o stilu života u kojemu se sustavno inzistira na podjelama, dijeljenjima, raspravama, osudama, »ratovima« protiv svakoga i svačega. Svatko je u sukobu sa svakim i sa svim. Živeći u takvom ozračju, čovjek se na njega navikne toliko da nesvjesno postane ovisan o njemu. Gotovo da smo stvorili kulturu u kojoj sustavno promičemo i namećemo teoriju Thomasa Hobbesa: *homo homini lupus*. Kako u takvoj kulturi promicati kulturu dijaloga i pomirenja?

Antropologija *homo oeconomicusa* snažno se reflektira i na školski sustav. Čini se da obrazovne strategije koje imaju prednost u samoj Europskoj Uniji sve više okreću školu prema promicanju funkcionalnih ciljeva unutar jednoga kompetitivnog modela gledanja na čovjeka i na društvo. Logika tržišnog gospodarstva snažno utječe i na školski sustav. Obrazovanje koje je pod diktatom gospodarske politike nužno potiče obrazovna načela koja ohrabruju konku-

⁵ Sažeto i precizno sveti papa Ivan Pavao II. dijagnosticira: »Pomračenje smisla Boga i čovjeka neizbježno dovodi do praktičkog materijalizma u kojemu se šire individualizam, utilitarizam i hedonizam. [...] Jedini cilj koji vrijedi je postignuće materijalnog blagostanja«, IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae – Evandjelje života. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskoga života* (25. III. 1995.), Zagreb, 1995., br. 12.

⁶ Usp. Roberto MANCINI, *Esistenza e gratuità. Antropologia della condivisione*, citirano prema: Ermanno GENRE, *Con quale autorità? Ripensare la catechesi nella postmodernità*, Torino, 2008., 19.

renciju među učenicima, nadmetanje i međusobnu borbu. Mjesta, međutim, ima samo za najbolje.⁷

Sukobi su sve snažniji i očitiji i na drugim razinama. Naše vrijeme i naš prostor, na globalnoj razini, obilježen je brigom zbog sve češće i dramatičnije uporabe oružja i vojnih snaga koja svakim danom povećava broj nevinih žrtava suvremenoga rata i suvremenoga terorizma. Razmišljanje o drugom kao o neprijatelju kojega valja uništiti dovodi do rizika da se mržnju i nekontroliranu želju da se drugoga podloži ili uništi učini trajnom. Postoji stvarna opasnost da se ne iziđe iz te »nastrane nekrofilmske igre«⁸ te da slijeđenje logike »oko za oko« nakraju sve uključene učini slijepima.⁹

Na licu hrvatskoga društva snažno su vidljive rane nedavne agresije i rata kao i još uvijek bolni ožiljci koje su iza sebe ostavile velike ideologije XX. stoljeća. Iako rata i komunističke diktature više nema, postoje duboke i sveprisutne posljedice tih zala. Čini se da se podjele zbog heterogenosti ideoloških pogleda, stavova i opcija,¹⁰ svakim danom sve više produbljuju. Podjele se produbljuju i zbog nemogućnosti postizanja jasnoće oko istine glede nekih povijesnih razdoblja, fenomena, osoba. Prešućivanje i iskrivljavanje činjenica ne može biti teren na kojemu će se graditi dijalog i miroljubiv suživot.

»Kulturi sukoba« u velikoj mjeri pridonosi i pojava fundamentalističkog fanatizma, koji nerijetko ima neki religijski predznak. U ime netolerantne i rigidne religijske čistoće, koja se nameće drugima, nastoji se eliminirati različitost i negirati ljudska i religijska prava onima koje se smatra nevjernima vlastitoj religiji ili pak pripadnicima neke druge religije. Religijski fundamentalizam, bilo koje religije, ističe Carlo Nanni, zatamnjuje Božje ime, lice oca svih ljudi i kojemu nitko nije stranac ili neprijatelj. Zatamnjuje također onaj mir koji dolazi od Boga i za koji mole i muslimani, i Židovi i kršćani; i zatamnjuje ljubav prema bližnjemu koja je temelj vjerskog ponašanja jednih i drugih. Stoga oni koji se utječu u snagu bilo koje vrste oružja trebaju zapitati, iako se Bogu obraćaju i traže njegov blagoslov, obitava li Bog u njihovoj kući. Bog nije nikad na strani smrti i dominacije.¹¹

⁷ Više o dominantnim smjerovima razvoja suvremene škole vidi u: Ružica RAZUM, Odgojno djelovanje suvremene škole: izazovi i mogućnosti za religiozni odgoj, u: *Bogoslovska smotra*, 77 (2007.) 4, 857–880, ovdje 860–861.

⁸ Usp. Carlo NANNI, *Educare cristianamente. Lettere spirituali a educatori, insegnanti e formatori*, Leumann (TO), 2008., 145.

⁹ Isto.

¹⁰ Usp. Tonči MATULIĆ, *Tužaljke kamenja hrvatske pustinje*, Zagreb, 2010., 219.

¹¹ Usp. Carlo NANNI, *Educare cristianamente*, 147.

Nadalje, suvremeno društvo snažno je obilježeno višekulturalnošću. Iako hrvatsko društvo nije obilježeno takvom kulturnom pluralnošću kao neke druge europske zemlje, ipak i o njemu možemo govoriti kao o višekulturalnom društvu. Višekulturalnost je, naime, mnogo složenija od pitanja prisutnosti i integracije nekih manjinskih etničkih skupina unutar jednoga etnički homogenoga društva. Višekulturalnost se danas manifestira na različitim razinama i s različitim licima: ponajprije potrebno je suočiti se s višekulturalnošću i međukulturalnošću medija (virtualna prisutnost višekulturalnosti); valja isto tako voditi računa o internoj multikulturalnosti (mjesne kulture, urbana kultura, ruralna kultura i slično); nadalje, riječ je u međugeneracijskoj višekulturalnosti (između svijeta odraslih i svijeta mladih, koji se hrane djelomično različitim kulturama).¹² U Europi je na poseban način zbog migracija narušen monokulturalni model društva. I sama se škola s dolaskom kulturno drukčijih učenika, osobito u nekim europskim zemljama, suočila s iznimno važnom promjenom u svojoj povijesti, koju je obilježio prelazak iz jedinstvene monokulturalne i nacionalne sredine u kulturno pluralnu sredinu.¹³

U stanju globalne međuovisnosti sve hitnijom se čini potreba dijaloga i solidarnosti. Dijalog i solidarnost nameću se kao jedina alternativa »sukobu civilizacija' (S. Huntington), neprijateljskom fundamentalizmu, destruktivnom terorizmu, političkom i ekonomskom imperijalizmu«¹⁴. »Što više bude gušio dijalog kulturâ«, ističe papa Ivan Pavao II., »moderni će svijet sve više upadati u sukobe koji se izlažu opasnosti da budu smrtonosni za budućnost ljudske civilizacije. Onkraj predrasuda, kulturalnih zapreka, rasnih, jezičnih i ideoloških razdvajanja, ljudi se trebaju priznati braćom i sestrama, prihvaćajući se u svojoj različitosti.«¹⁵

Za ostvarenje toliko potrebnoga dijaloga i pomirenja potreban je odgoj koji podrazumijeva *izgradnju novoga mentaliteta*. Prema riječima Drugoga vatikanskog koncila, oni koji odgajaju »neka smatraju svojom najtežom dužnošću brigu da se u pameti sviju usade novi miroljubivi stavovi«¹⁶. Za promicanje odgoja za dijalog i za mir nisu zaduženi, stoga, samo religijska pedagogija i

¹² Usp. *Isto*, 151.

¹³ Neyen HRVATIĆ – Elvi PIRŠL, Kurikulum pedagoške izobrazbe učitelja, u: Vlatko PREVIŠIĆ (ur.), *Kurikulum. Teorije – metodologija – sadržaj – struktura*, Zagreb, 2007., 385–412, ovdje 404. O problemu i izazovima religijskoga pluralizma u školi vidi: Ante PAVLOVIĆ, *Putovima vjerskoga odgoja. Obitelj, škola, župna zajednica*, Mostar, 2005., 199–201.

¹⁴ Carlo NANNI, *Educare cristianamente*, 152.

¹⁵ IVAN PAVAO II., Govor plenumu Papinskog vijeća za kulturu (18. I. 1983.), citirano prema: OMDKŠ, br. 12.

¹⁶ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 82, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008. (dalje: GS).

katehetika te vjeronauk, niti će vjeronaučna nastava pridonijeti odgoju za mir ako će se on svesti na posredovanje pokoje teme o miru. Odgoj za mir, naime, treba biti »stalna perspektiva' koja smjera na obraćenje, od Boga darovano, te promjenu individualnih, zajedničkih i globalnih životnih odnosa«¹⁷.

1.3. Kršćanski doprinos odgoju

Potrebno je da naša odgojna stvarnost svjedoči i ostvaruje drugi način čovječnosti. To možemo smatrati specifično kršćanskim doprinosom odgoju općenito. Ostvariti taj doprinos nije međutim moguće ako se ograničimo samo na kritiziranje postojećega i na prokazivanje onoga što nije dovoljno dobro. Lijek protiv mržnje, nepoštovanja i neprihvatanja ne sastoji se od jednostavne osude tih duhovno-moralnih bolesti, a još manje od osude ljudi koji žive i promiču takva ponašanja. Promicanje dijaloga i pomirenja ne jamči količina kritika i osuda izrečenih protiv neistomišljenika ili na račun nepoželjnih fenomena. Čini se da se istinsko djelotvorno rješenje za te probleme »nalazi u zauzetome kršćanskom odgoju i izgradnji 'unutrašnjega čovjeka' ili 'novoga čovjeka'«, koji neka ponašanja i stavove treba ukloniti, a neka strpljivo i zauzeto usvajati.¹⁸

U tome kontekstu posebnu važnost dobiva odgoj i obrazovanje usmjerenom na promicanje duhovnih vrijednosti, što ističe i Delorsovo izvješće o obrazovanju u XXI. stoljeću, kao protuteža globalizaciji, shvaćenoj gotovo isključivo gospodarskom i tehnološkom pojavom, i koja uvelike pridonosi stvaranju »kulturi sukoba«¹⁹. Ta duhovna dimenzija očituje se ponajprije u rastu i razvoju unutarnjeg čovjeka, čovjeka koji ne daje važnost samo izvanjskim stvarima, konzumističkim dobrima, tržištu, natjecanju, samoostvarenju i samopotvrđivanju, imanju i trošenju, nego nadasve duhovnome životu, unutarnjem dijalogu, razmišljanju o značenjima, sposobnosti za divljenje i slušanje, smislu, nadi, dijeljenju, drugome.²⁰

Izazov koji pred vjeronauk stavlja suvremena »kultura sukoba« zahtijeva sposobnost kritike i autokritike kako bi se moglo definirati nove putove

¹⁷ Matthias BAHR – Stephan LEIMGRUBER, Učenje za jedan svijet, u: Georg HILGER – Stephan LEIMGRUBER – Hans-Georg ZIEBERTZ, *Vjeronaučna didaktika. Priručnik za studij, obrazovanje i posao*, Zagreb, 2009., 403–414, ovdje 410.

¹⁸ Usp. Tonči MATULIĆ, *Tužaljke kamenja hrvatske pustinje*, 328.

¹⁹ Usp. Jacques DELORS, *Učenje. Blago u nama*. Izvješće UNESCO-va Međunarodnog povjerenstva za razvoj i obrazovanje za 21. stoljeće, Zagreb, 1998., 54.

²⁰ Usp. Michele PELLERREY, *Valori e religione nella formazione dei giovani europei*, u: Carlo NANNI (ur.), *Domanda religiosa e educazione ai valori nella nuova Europa*, Roma, 1993., 162–163.

komunikacije usmjerene promicanju dijaloga i pomirenja. Nasuprot aktualne kulturne situacije, koja pokazuje mnoge simptome podijeljenosti i sukoba, ne možemo se izvući s hladnom konstatacijom da je to jednostavno tako i da je netko drugi kriv za nastalu situaciju. Čini se da izlaz iz te zamršene mreže zla, laži, obmana i sukoba²¹ uključuje i potrebu priznanja osobne odgovornosti. Nije naime moguće očekivati duhovne plodove dijaloga i pomirenja ondje gdje se nismo dovoljno potrudili da bi sjeme Riječi bilo posijano, da bi niklo i rađalo dobrim plodovima (usp. Mk 4,3-9).

Kršćanski odgojitelji imaju veliku odgovornost, ali istodobno i veliku mogućnost pružanja svojega doprinosa odgojnom djelovanju te na taj način i razvoju cjelokupne zajednice. Kada je riječ o kršćanskim odgojiteljima, važno je spomenuti da mi kršćani, kako ističe papa Franjo, imamo »polaznu točku, uporište koje nam se nudi kao svjetlo i vodič. [...] Kada je riječ o shvaćanju, davanju smisla, poznavanju pravoga smjera, mi kršćani imamo neiscrpan izvor koji je utjelovljena božanska Mudrost, koja je postala čovjekom, koja je postala poviješću. Njoj se uvijek iznova trebamo obraćati, u potrazi za rasvjetljenjem, nadahnućem i snagom.«²² Stoga mi kršćani, nastavlja Papa, »imamo u Isusu Kristu načelo i puninu mudrosti koju nemamo pravo zadržati unutar naših konfesionalnih prostora. Upravo je o tome riječ u evangelizaciji na koju nas poziva Gospodin: dijeliti mudrost koja je od početka bila namijenjena svim muškarcima i ženama svih vremena.«²³ Papa Franjo ističe kako »jedini razlog zbog kojega imamo nešto činiti na odgojnomu polju jest *nada u novo čovječanstvo*, u mogućnost drukčijega svijeta«²⁴. I višekratno naglašava: »ako u našim školama ne nastaju drukčiji oblik čovječnosti, drukčija kultura i drukčije društvo, onda gubimo vrijeme«²⁵.

2. Kršćanski pristup dijalogu i pomirenju u odgojnoj perspektivi

Opredjeljenje za odgoj za dijalog i pomirenje nije jedan od mogućih putova odgojnoga djelovanja. Taj pristup nema fakultativni karakter. Želimo li sretnog čovjeka i sretno društvo odgoj za dijalog i za pomirenje nema alternative. Ta opcija ima jasan teološki, antropološki i pedagoški temelj.

²¹ Usp. Tonči MATULIĆ, *Tužaljke kamenja hrvatske pustinje*, 219.

²² Jorge Mario BERGOGLIO (PAPA FRANJO), *O odgoju*, 103.

²³ *Isto*, 108.

²⁴ *Isto*, 123.

²⁵ *Isto*, 142.

2.1. Temelj za opciju dijaloga i pomirenja

2.1.1. Bog Stvoritelj – Otac, ljudi – međusobno braća

U religioznom odgoju značenje dijaloga bogato je antropološkim i teološkim značenjima: čovjek pozvan na zajedništvo s Bogom od svojega rođenja pozvan je dijalogizirati s njim: »Već od samoga svojeg postanka čovjek je pozvan na razgovor s Bogom: on, naime, postoji samo zato što ga je Bog iz ljubavi stvorio i što ga uvijek iz ljubavi uzdržava« (GS 19). Već sam čin Božjega stvaranja objavljuje nam istinu o čovjeku i njegovu dostojanstvu. Cijelo je, naime, čovječanstvo izišlo iz Božje ruke kao velika Božja obitelj: »Bog (je) stvorio ljude ne da žive pojedinačno, nego da oblikuju društveno jedinstvo« (GS 32). U istome se dokumentu kaže: »Koncil, dakle, ima pred očima svijet ljudi odnosno cjelokupnu ljudsku obitelj sa sveukupnom stvarnošću u kojoj ona živi; svijet kao pozornicu povijesti ljudskoga roda, obilježen njegovom radinošću, porazima i pobjedama; svijet za koji Kristovi vjernici vjeruju da je sazdan i uzdržavan Stvoriteljevom ljubavlju« (GS 2). Crkva vjeruje da je čitava ljudska obitelj plod Stvoriteljeve ljubavi, i da je svaki čovjek, žensko i muško, stvoren na sliku Božju (usp. Post 1,27-28).

Posebnu pozornost zaslužuje dijalog i suradnja s pripadnicima drugih religija, što podrazumijeva priznavanje njihovih moralnih, duhovnih i socio-kulturalnih vrijednosti.²⁶ U suvremenom svijetu Katolička crkva osjeća sve važnijom potrebu dijaloga s drugim religijama: »Dijalog s osobama i zajednicama drugih religija motiviran je činjenicom da smo svi stvorenja Božja, da je Bog na djelu u svakoj ljudskoj osobi, koja posredstvom razuma shvaća Božje otajstvo i opće vrijednosti. Osim toga, dijalog pronalazi razlog u traženju baštine zajedničkih etičkih vrijednosti koje su prisutne u raznim religijskim predajama kako bismo kao vjernici pridonijeli afirmaciji općeg dobra, pravednosti i mira.«²⁷ Različiti su načini ostvarivanja toga dijaloga: »postoji dijalog života u kojem se dijele radosti i žalosti; dijalog djelâ, suradnjom na promicanju razvoja muškarca i žene; teološki dijalog, kad je moguć, proučavanjem baštine pojedinih religija; dijalog religijskog iskustva«²⁸. U svakom slučaju, da bi bio autentičan, »dijalog mora biti jasan, izbjegavajući relativizme i sinkretizme, i mora ga pokretati istinsko poštovanje prema drugima i duh pomirenja i bratstva«²⁹.

²⁶ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Nostra aetate. Deklaracija o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama*, br. 2, u: *Dokumenti*.

²⁷ OMDKŠ, br. 13.

²⁸ *Isto*, br. 14.

²⁹ BENEDIKT XVI., *Govor Diplomatskom zboru akreditiranom pri Svetoj Stolici* (7. I. 2008.), citirano prema: OMDKŠ, br. 15.

Nitko nema bolju motivaciju i bolju poruku o dijalogu i pomirenju od kršćana. Isus nas je, naime, poučio da je Bog naš Otac, a mi međusobno braća i sestre. Kršćansko pomirenje »stoji s onu stranu svake ideologije i svake filozofije, jer je ono dar Boga Oca svojoj djeci po Isusu Kristu, tvorcu Novoga saveza pomirenja, oprostjenja grijeha i otkupljenja. Kršćansko je pomirenje najprije pomirenje između Boga i čovjeka u Isusu Kristu, a onda je po vjeri u Isusa Krista autentično pomirenje i među ljudima. Put kršćanskoga pomirenja vodi ususret Božjoj ljubavi i milosrđu. Samo pomirenje među ljudima posvješćuje temeljnu istinu o čovjeku i njegovu dostojanstvu.«³⁰ Vjerski odgoj općenito, te osobito vjeronaučna nastava, na poseban način mogu promicati perspektivu mira budući da taj odgoj može pomoći povezati odnos – zajedništvo s Bogom Mira i stavove otvorenosti prema ekumenskoj etici i miru, u okviru sveopćeg bratstva koje poštuje razlike i otvoreno je za suradnju u zauzetosti oko smanjenja sukoba i ostvarivanja pravednoga i solidarnoga razvoja.³¹

2.1.2. Ideja osobe

Današnje globalizacijsko društvo prožeto je mnogostrukim kontaktima i susretima kao nijedno prije. Ljudi, skupine, narodi međusobno su jako povezani tako da »tu veliku bliskost valja preobraziti u istinsko zajedništvo«, valja živjeti iz svijesti »kako smo svi zajedno jedna ljudska obitelj koja surađuje u istinskom zajedništvu i ustrojena je od subjekata koji se nisu tek pukom slučajnošću našli jedan pokraj drugoga«³².

Međukulturalna dimenzija odgoja, koja je od kraja prošloga stoljeća potaknuta velikim migracijama na europskom tlu, kontaktima s drugim kulturama, razvojem komunikacijskih tehnologija i gospodarskom globalizacijom, poželjna je i radi svojega antropološkog temelja. Susret se, naime, uvijek događa između konkretnih osoba. »Kulture počinju živjeti i trajno se preoblikuju polazeći od susreta s drugim. Izići iz sebe samih i promatrati svijet s drukčijeg motrišta nije nijekanje sebe, nego, naprotiv, nužni proces vrednovanja vlastitog identiteta. Drugim riječima, međuovisnost i globalizacija među narodima i kulturama moraju biti usredotočene na osobu. Zbog ideologija prošlog stoljeća, kao i današnjeg širenja onih ideologija koje se zatvaraju transcendentalnoj i vjerskoj stvarnosti, osjeća se dramatična potreba da se u središte ponovno

³⁰ Tonči MATULIĆ, *Tužaljke kamenja hrvatske pustinje*, 227.

³¹ Carlo NANNI, *Educare cristianamente*, 149.

³² OMDKŠ, br. 38.

stavi pitanje čovjeka i kultura.«³³ Stoga, kada govorimo o dijalogu i pomirenju, onda ne mislimo na dijalog i pomirenje kultura, religija ili ideologija, nego na dijalog i pomirenje konkretnih ljudi, ljudi geografski i kronološki dohvatljivih, ljudi koji žive u određenom vremenu i na određenom prostoru.³⁴

Specifičan doprinos kršćanske misli i prakse odgojno-obrazovnom promišljanju i djelovanju, također i s obzirom na ono što se odnosi na odgoj i interkulturalni dijalog, sastoji se u stavljanju u središte osobe sa svim njezinim potencijalima (tjelesnim, estetskim, intelektualno-kritičkim, moralnim i religioznim). Odgoj, stoga, prije nego korištenje nužnih tehnika i kompetencija, traži stav pozornosti, simpatije, raspoloživosti, besplatnog interesa prema drugome. U odgojno-obrazovnim procesima i, nadasve, u školskome ambijentu, u interakciji s nastavnicima, s prijateljima u razredu, s drugim kulturama potrebno je stvarati odnose dijaloga i pomirenja, a ne samo govoriti o dijalogu i pomirenju. U toj optici, *identitet* i *razlika*, u odgojnome i interkulturalnome području, nisu suprotstavljeni termini, nego artikulacija jedne nove antropologije, u kojoj samopoštovanje i briga za drugoga predstavljaju međusobno ovisne polove smisla za odgovornost. Na tim dvjema dimenzijama moguće je temeljiti prosocijalno-altruistički odgoj.³⁵ U formacijskim procesima, a osobito u školi, potrebno je, ističe Vincenzo Zani, dati prostora *antropologiji reciprociteta*, koja se mora ponajprije ostvarivati u svakodnevnoj praksi kao dimenzija afektivno-kognitivno-socijalnog iskustva, kao susret između nastavnika i učenika, među učenicima i među skupinama, kako bi se postupno došlo do otkrića drugosti-identiteta kao središnje točke bilo znanja bilo vrijednosnog usmjerenja i djelovanja. S pedagoškog aspekta, to temeljno usmjerenje vodi prema promjeni perspektive s kojom škola često pristupa interpretaciji činjenica, osoba i kultura, kako bi se dao konkretan prostor procedurama znanja i iskustava koje poštuju pluralnost subjekata i skupina. Susret s drugim, stoga, treba predstavljati normalnost unutar svakodnevnoga iskustva u kojem je svatko na svoj način, sa svojim karakteristikama, nekome »drugi«, tj. različit i istodobno, usmjeren na dijalog i komunikaciju s njime.³⁶

Enciklika *Caritas in veritate* pruža važnu perspektivu za promicanje interkulturalnoga dijaloga u odgojno-obrazovnome području kada tvrdi: »Da-

³³ *Isto*.

³⁴ Usp. COMITATO PER IL PROGETTO CULTURALE DELLA CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA (ur.), *La sfida educativa. Rapporto-proposta sull'educazione*, Roma – Bari, 2010.

³⁵ Usp. Vincenzo ZANI, *Dialogo interculturale in Europa: l'attenzione delle istituzioni e della Chiesa*, u: http://www.cci.progettoculturale.it/ci_new_v3/allegati/10338/ZANI.pdf (15. XII. 2016.), 10–11.

³⁶ Usp. *Isto*, 11.

nas su mogućnosti interakcije među kulturama znatno porasle, dajući prostor novim perspektivama međukulturalnog dijaloga koji, da bi bio učinkovit, mora polaziti od duboko ukorijenjene svijesti o posebnosti identiteta različitih sugovornika.³⁷ Polazeći od te perspektive znači, dodijeliti dimenziji različitosti isto značenje koje je opravdano dano i dimenziji identiteta, nezaobilazna je referentna točka za vlastiti razvoj. Samo na taj način, utemeljujući pedagogiju drugosti, pomoći će se nadvladati strah i nepovjerenje u odnosu na različite i razvijati stavove sučeljavanja, istraživanja i prihvaćanja.³⁸ *Pedagogija drugog* i suživot različitih identiteta, oboje traže nužan odgoj za *dijalog* i za interkulturalne odnose, koje valja povezivati na različitim razinama.

2.2. Religija i interkulturalni dijalog

Interkulturalni odgoj nužno uključuje, također, i religiju koja je sastavni dio kulture. Točka susreta između različitih kultura je egzistencijalna, nalazi se na području pitanja o smislu, kako ukazuje koncilski deklaracija *Nostra aetate*: »Ljudi od različitih religija očekuju odgovor o skrivenim zagonetkama ljudske egzistencije koje, kako nekada tako i danas, duboko uzbuđuju ljudska srca.«³⁹

U europskim se društvima, s jedne strane, očituje svijest o potrebi međureligijskoga dijaloga u cilju promicanja demokratskoga društva, slobodnoga od rasizama, dok se s druge strane prihvaćaju kontradiktorna ponašanja u odnosu na religije, kao što su marginalizacija religioznoga iskustva na područje privatnosti te mišljenje o konfesionalnosti kao prepreci dijalogu ili čak uzroku sukoba među različitim kulturama.⁴⁰ Posljedično tomu na području religijske nastave u školi nastoji se, na primjer, ograničiti prenošenje religijskoga znanja na predmet koji bi bio neovisan o nekoj posebnoj religiji.⁴¹ Religija može dati svoj doprinos međukulturalnome dijalogu, kako je izjavio Benedikt XVI. u *Caritas in veritate*, »samo ako i u javnom prostoru bude mjesta za Boga [...] Nijekanje prava na javno ispovijedanje vlastite religije i na djelovanje usmjereno upoznavanju javnosti s istinama vjere negativno utječe na

³⁷ BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate – Ljubav u istini*. Enciklika o cjelovitome ljudskom razvoju u ljubavi i istini (29. VI. 2009.), Zagreb, 2010., br. 26 (dalje: CV).

³⁸ Usp. Vincenzo ZANI, *Dialogo interculturale in Europa: l'attenzione delle istituzioni e della Chiesa*, 11. Vidi također: Carlo NANNI, *Educare cristianamente*, 154.

³⁹ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Nostra aetate*. Deklaracija o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama (28. X. 1965.), br. 1, u: *Dokumenti*.

⁴⁰ Usp. Vincenzo ZANI, *Dialogo interculturale in Europa: l'attenzione delle istituzioni e della Chiesa*, 13.

⁴¹ Više o tome vidi u: Ružica RAZUM, *Vjeronauk između tradicije i znakova vremena. Suvremeni izazovi za religijskopedagošku i katehetsku teoriju i praksu*, Zagreb, 2008.

istinski razvoj. Isključivanje religije iz javnog života, kao i religijski fundamentalizam (suprotna krajnost), onemogućuju da se osobe zbiljski susretnu i zajedno surađuju u napretku čovječanstva. [...] I u laicizmu i u fundamentalizmu nestaje mogućnost plodnog dijaloga i djelotvorne suradnje razuma i religijske vjere. Razum je vazdan potrebit pročišćenja vjerom, a to također vrijedi i za politički razum, koji sebe ne smije držati svemogućim. No isto je tako i religija potrebna pročišćenja razumom kako bi očitovala svoje autentično ljudsko lice. Svakim prekidom toga dijaloga razvoj čovječanstva plaća vrlo visoku cijenu» (CV 56).

Dijalog je rezultat poznavanja i razumijevanja. Poznavanje otvara za dijalog. »Što je poznavanje veće, više se može podupirati dijalog i živjeti zajedno s pripadnicima drugih religija.«⁴² Dijalog valja njegovati radi zajedničkog života. Nije riječ o tome da se umanju istina, nego da se ostvari cilj odgoja koji »ima osobitu zadaću u izgradnji solidarnijeg i mirnijeg svijeta. On može pridonijeti afirmaciji onoga cjelovitog humanizma, otvorenog etičkoj i religijskoj dimenziji, koja znade dati potrebno značenje poznavanju i cijenjenju kultura i duhovnih vrednota različitih civilizacija.«⁴³

Jedan drugi aspekt koji ističe religiju kao važan izvor za dijalog nalazi se u potrebi, istaknutoj u enciklici *Caritas in veritate*, integrirati različite razine znanja, znanstvenoga, socijalnoga, filozofskoga i teološkoga. Nedostatak te interakcije bilo zbog prevelike rascjepkanosti ljudskog znanja, bilo zbog zatvorenosti humanističkih znanosti za metafiziku, bilo zbog teškoća u dijalogu između znanosti i teologije šteti »ne samo razvoju znanja nego i razvoju naroda, jer te pojave otežavaju sagledati cjelovito čovjekovo dobro u njegovim različitim dimenzijama« (CV 31). Podijeljenost vlada i na području znanja, znanosti, odnosa znanosti i teologije, teologije i filozofije, vjeronauka i drugih predmeta. Podijeljenost postoji i na socijalnoj razini. Sve su to područja koja zahtijevaju, s aspekta kršćanskoga mišljenja i djelovanja, ozbiljno i sustavno promišljanje o dijalogu i pomirenju.

3. Vjeronauk u službi promicanja dijaloga i pomirenja

Ako su dijalog i pomirenje integrativni dio kršćanske poruke, onda ta dimenzija treba biti i sastavnim dijelom vjeronauka. Vjeronauk, koji u »Isusu Kristu ima temelj svoga antropološkog i pedagoškog poimanja, mora vježbati 'grama-

⁴² OMDKŠ, br. 19.

⁴³ IVAN PAVAO II., Dijalog među kulturama za civilizaciju ljubavi i mira, citirano prema: OMDKŠ, br. 20.

tiku dijaloga, ne kao tehničko sredstvo, već kao temeljni način na koji se biva u odnosu«⁴⁴. Odgoj za dijalog i pomirenje uključuje trajnu potrebu preispitivanja i unapređivanja vjeronaučnih ciljeva, sadržaja i metoda.

3.1. *Razine ostvarivanja dijaloga i pomirenja*

3.1.1. Dijalog sa školskim odgojno-obrazovnim ozračjem

Budući da identitet školskoga vjeronauka bitno određuje i ambijent u kojemu se taj predmet ostvaruje, odnosno školski odgojno-obrazovni prostor, vjeronauk je pozvan ostvarivati dijalog s tom odgojno-obrazovnom sredinom. Važno je smjestiti svaki razgovor o vjeronauku u školski kontekst, stoga što je vjeronauk školska disciplina sa svim njezinim učincima. Iako o vjeronauku ne možemo misliti i ne možemo ga razumjeti izvan okvira ciljeva škole, ipak i nakon dvadeset i pet godina od kada je ponovno uveden u školski sustav primjećuje se njegova nedovoljna integriranost u školski odgojno-obrazovni sustav. Možemo kratko spomenuti dva temeljna razloga takva stanja.

Prvo, zbog podcjenjivanja religije u društvu, kulturi pa onda i u odgojno-obrazovnom sustavu. Projekt života kakav se promiče u suvremenome društvu ne izražava se više u terminima religijske pripadnosti. Mnogi drže da se istina o čovjeku nalazi isključivo u terminima znanstvene racionalnosti i ekonomije. Drugi razlog nedovoljne unutarnje povezanosti vjeronauka i odgojno-obrazovnoga projekta dolazi nam iz samoga predmeta koji se u nekim elementima i dalje nastoji suobličavati više konturama crkvenoga pastoralno-katehetskog mentaliteta i djelovanja,⁴⁵ a manje školskoga. Status školskoga predmeta smješta vjeronauk u školi pokraj drugih školskih disciplina ne kao neki dodatak, nego u nužan interdisciplinarni dijalog.

Iako vjeronauk, kao i svaki drugi predmet, ima vlastiti sadržajni i metodološki identitet, on »nije otok na kojem je znanje odvojeno i ograđeno, već je u dinamičnom odnosu sa svim drugim oblicima znanja«⁴⁶. U cilju promicanja interdisciplinarnosti, odnosno nadvladavanja getoiziranja vjeronaučnoga sadržaja, u vjeronaučnoj je nastavi iznimno važno promicati dimenziju sučelja-

⁴⁴ OMDKŠ, br. 57. Dokument to tvrdi za katoličku školu, no na jednak način može se reći i za vjeronauk.

⁴⁵ Navodimo nekoliko primjera koji govore o praksi suobličavanja crkveno-pastoralno-katehetskom mentalitetu unutar vjeronaučne nastave: vjeronaučna nastava i dalje služi pripremi za sakramente; u vjeronaučnoj se nastavi i dalje zamjećuje stanovito preklapanje ciljeva i sadržaja s katehezom; pohađanje školskoga vjeronauka uvjet je za primanja sakramenata euharistije, pomirenja i krizme i sl.

⁴⁶ OMDKŠ, br. 67.

vanja. Vjeronaučni su sadržaji povezani gotovo sa svim područjima znanja te time vjeronauk za učenike postaje važan interpretacijski ključ za razumijevanje ne samo religijskih sadržaja nego i razumijevanje cjelokupne stvarnosti. Školski je vjeronauk pozvan ponajprije prodrijeti u područje kulture,⁴⁷ a ne biti kateheza, propovijed, prozelitistička aktivnost.

Vjeronauk u školi, koji ima ciljeve različite od ciljeva župne kateheze, treba, prema riječima Benedikta XVI., »proširiti prostore naše racionalnosti, da se ponovno otvorimo velikim pitanjima istinitoga i dobra, da međusobno povežemo teologiju, filozofiju i znanosti u potpunome poštivanju njihovih vlastitih metoda i njihove uzajamne autonomije, ali i u svijesti o njihovom unutarnjem jedinstvu koje ih drži skupa. Zapravo, vjerska dimenzija u samoj je kulturnoj činjenici, sudjeluje u globalnoj formaciji osobe i omogućuje pretvaranje znanja u životnu mudrost.« Stoga, nastavlja Benedikt XVI., s vjeronaukom, »škola i društvo obogaćuju se za prave laboratorije kulture i humanosti u kojima se osoba, otkrivajući znakoviti doprinos kršćanstva, osposobljava za otkrivanje dobra i za rast u odgovornosti, za ponovno traženje sučeljavanja i za istančavanje kritičkoga osjećaja, za crpljenje iz darova prošlosti za bolje razumijevanje sadašnjosti i svjesno usmjeravanje prema budućnosti«⁴⁸.

3.1.2. Dijalog s kulturom

S ciljem još bolje integracije vjeronaučnoga programa u školski kurikulum te osobito jačanja odgojne dimenzije vjeronaučne nastave, potrebno je da vjeronauk izađe iz samonametnutoga getoizirajućeg stanja, tj. iz unutarcrkvene katehetske perspektive i iz monokulturne logike, i uđe u prostor dijaloga s kulturom/kulturama. Taj izlazak omogućuje bolju integraciju vjeronauka u cjelokupni projekt škole i bolju integracije vjere i kulture. Omogućuje isto tako ostvarivanje bolje komplementarnosti između vjeronauka i kateheze.⁴⁹

Rasprostranjenost promjena na kulturnom planu, kojima je sve teže upravljati i kontrolirati ih, dovodi do promjena vjerske prakse ili, pak, znatno mijenja čovjekov odnos prema religiji. Upravo ta promijenjena struktura društva uvjetovana modernim načinom života važan je uzrok sve veće distan-

⁴⁷ Usp. KONGREGACIJA ZA KLER, *Opći direktorij za katehezu* (15. VIII. 1997.), Zagreb, 2000., br. 73.

⁴⁸ BENEDETTO XVI, *Discorso agli insegnanti di religione cattolica* (25. IV. 2009.). Vidi također: KONGREGACIJA ZA KATOLIČKI ODGOJ, *Vatikansko pismo o vjeronauku u školi*, u: *Katehetski glasnik*, 7 (2009.) 3, 124.

⁴⁹ Usp. Manlio ASTA, IRC e catechesi, u: *Religione – Scuola – Città*, 13 (2009.) 1–2, 12–15.

ciranosti suvremenoga čovjeka od kršćanske vjere, osobito u odnosu na neke njezine sastavnice. Život današnjeg čovjeka, njegov mentalitet, njegovi izbori, običaji i vrijednosti sve manje se nadahnjuju kršćanskom vjerom i kršćanskim vrednotama. Neki misle da je krivnja za novonastalu situaciju uglavnom na kulturi i sadašnjem svijetu. Taj svijet osuđuju te prema njemu zauzimaju nerijetko fundamentalistička stajališta, nadahnuta nostalgijom za prošlošću i doktrinarnom jasnoćom i krutošću. Posljedično tomu, nasuprot suvremenomu svijetu zauzima se stav *suprotstaoljanja i križarskih ratova* da bi se osvojilo izgubljeno ili pak *bijeg od svijeta* te povlačenje unutar zidina gdje se misli da je moguće zadržati tradicionalne norme ponašanja i vjerovanja.⁵⁰

U tom kontekstu valja spomenuti kako je odgoj za dijalog i interkulturalnost jedan od snažnijih naglaska u religijskoj nastavi u europskim zemljama.⁵¹ Odgoj za pluralizam, toleranciju i prihvaćanje drugih cilj je koji sve više i snažnije postaje i sastavnim dijelom religijske nastave. Upravo je sve naglašenije multikulturalno i multireligijsko obilježje suvremenih društava jedan od razloga porasta zanimanja za vjeronaučnu nastavu. Svi postojeći modeli religijskoga obrazovanja nalaze se pred zadatkom odgovoriti na izazov rastućega pluralizma europskoga društva.

Budući da nema više religijski homogenih društava, u Europi se djeca i mladi susreću s prijateljima drukčijih religijskih korijena i pripadnosti. U vlastitom životnom okružju susreću se različita (ne)religijska lica stoga je potrebno naučiti smjestiti ih unutar vlastita mentalnog sklopa, ne napuštajući svoj identitet i svoju tradiciju. U situaciji u kojoj je pluralizam nepromjenjiva činjenica, tematiziranje drugoga ne priječi izgradnju religijskoga identiteta, nego zapravo pridonosi njegovoj izgradnji. Susret i interakcija s raznolikošću omogućuju nastajanje identiteta.⁵² Dijalogom se ne postižu plodovi samo na razini zajedničkoga života nego je on važan i za sazrijevanje svakoga pojedinca, kako ističe papa Franjo, »jer u sučeljavanju s drugom osobom, u sučeljavanju s drugim kulturama, također i u zdravom sučeljavanju s drugim religijama, čovjek raste: raste i sazrijeva. [...] Taj je dijalog ono što stvara mir.«⁵³

⁵⁰ Usp. Emilio ALBERICH, *Kateheza danas. Priručnik fundamentalne katehetike*, Zagreb, 2002., 38. O tim i drugim mogućim stavovima vidi također u: Peter BERGER, *Una gloria remota. Avere fede nell'epoca del pluralismo*, Bologna, 1994., 45–49.

⁵¹ Moguće je, naime, izdvojiti nekoliko procesa na području religijske nastave u europskim zemljama. Jedan od snažnijih odnosi se upravo na sve veću *otvorenost za dijalog i interkulturalnost*. Više o tome vidi u: Ružica RAZUM, *Između tradicije i znakova vremena*.

⁵² Usp. Martin JÄGGLE, Poučavanje kršćanske religije i drugi, u: *Kateheza*, 30 (2008.) 2, 117–128, ovdje 123.

⁵³ PAPA FRANJO, Govor studentima i profesorima Kolegija Seibu Gakuen Bunry Junior High School Saitama, Tokio (21. VIII. 2013.), citirano prema: OMDKŠ, br. 20.

Uloga vjeronauka u promicanju toga dijaloga od neprocjenjive je vrijednosti. Već spomenuti dokument *Odgajati za međukulturalni dijalog u katoličkoj školi* ističe kako u aktualnoj »pedagoško-međukulturalnoj optici, najljepši dar koji katolički odgoj može dati školi jest svjedočanstvo da su identitet i ono što je od njega drukčije trajno i intimno međusobno protkani, u svome dinamičnom prožimanju, u raznim odnosima među odraslima (nastavnici, roditelji, odgojitelji, koji nose odgovornost u ustanovama [...], između nastavnika i učenika, između samih učenika, bez predrasuda s obzirom na kulturu, spol, društvenu ili religijsku pripadnost«⁵⁴.

Možda hrvatsko društvo nije u tolikoj mjeri obilježeno multireligioznošću kao neka druga europska društva, ali neupitna je činjenica da i u hrvatskim vjeronaučnim razredima susrećemo veliku heterogenost religioznih stavova i uvjerenja, životnih stilova i usmjerenja. Stoga je vjeronauk pozvan postati dijaloška radionica, koje isključuje svaki oblik nametanja i prisiljavanja, a u kojoj dolazi do izražaja slušanje, uvažavanje, poštivanje, zajedničko traženje.

3.1.3. Dijalog s drugim religijama

Budući da je dijalog rezultat poznavanja i razumijevanja, škola i druge odgojno-obrazovne ustanove trebaju, dakle, preuzeti obvezu promicanja »religijskoga opismenjavanja«, nužnoga za razumijevanje kulturnih, društvenih i političkih procesa koji su očiti čak na planetarnoj razini.⁵⁵ Sve je očitije da je za razumijevanje stvarnosti u koju smo uronjeni potrebno poznavati abecedu religija, dok rezultati različitih istraživanja pokazuju, nažalost, stanje općega neznanja u tom području kod mnogih naših suvremenika. Mogli bismo se složiti da su prihvatljiviji oni oblici religijskoga učenja koji ne nude samo informacije o velikim svjetskim religijama nego sučeljavaju s izazovnom snagom konkretne, kvalitetno i autentično predstavljanje religije/vjere, kako bi učenici mogli izgrađivati vlastite zrele stavove s obzirom na religijska pitanja. Istodobno, strogo jednokonfesionalno religijsko poučavanje koje se tematski ograničava na perspektivu samo jedne konfesije ili religije nije u stanju pružiti znanja i usmjerenja koja se traže u kontekstu religijskoga pluralizma.

Očita je potreba za dijaloškim poimanjem religijskoga odgoja. U tom smislu, unutar religijske nastave, prema Hans-Georgu Ziebertzu, ne preporuča se »raspravljati o didaktici svjetskih religija u pojedinačnim cjelinama,

⁵⁴ OMDKŠ, br. 50.

⁵⁵ Brunetto SALVARANI, *L'insegnamento della religione in prospettiva interculturale*, u: www.cem.coop/indexcitta/indexdialogo/ (13. XI. 2010.).

nego nastojati pronalaziti mogućnosti da se o njima što više raspravlja u dijaloškoj povezanosti s kršćanskom vjerskom predajom⁵⁶. Dijalog unutar religijske nastave sastoji se »u obostranom upoznavanju i razumijevanju, u ostavljanju otvorenim pitanja o zajedničkoj istini, u tumačenju vlastitoga uvjerenja te dopuštanju da me tuđe uvjerenje postavi u pitanje, u mijenjanju stajališta i, u idealnom slučaju, u zajedničkom djelovanju«⁵⁷. Ispravno shvaćanje dijaloga zahtijeva da se izbjegavaju »križarski pohodi« protiv drugih konfesija i drugih religija. Valja ići preko vlastite samodostatnosti.⁵⁸

3.1.4. Dijalog s konkretnim čovjekom

Pristupati današnjemu čovjeku jezikom i metodama koje ne vode računa o preobraženim stanjima senzibiliteta, mentaliteta i duhovnosti toga istog čovjeka rezultira nerazumijevanjem i neprihvatanjem ponuđenoga sadržaja. Nasuprot proširenosti i dubine suvremenih promjena, koje nikoga ne ostavljaju netaknutim, ne može se nastaviti »kao što se uvijek činilo«. *Identično djelovanje u povijesno posve različitim uvjetima vodi do problema suvremene nesuvremenosti*⁵⁹ koja može imati izrazito negativne posljedice. Naslovnici vjeronaučne nastave nisu, naime, tek pasivni primatelji, »prazne posude«, kojima valja prenijeti određeni vjeronaučni sadržaj. U vjeronaučni proces oni ulaze s određenim predznanjima, mišljenjima i stavovima. Stoga konkretnoga čovjeka, konkretnoga učenika, treba sustići tamo gdje se nalazi, tj. u njegovu konkretnom položaju s obzirom na život i s obzirom na Boga.⁶⁰ Mnogi »vjeronaučni problemi nastaju zato što se učenici promatraju samo u svom manjkavom religioznom statusu te se ne prihvata njihovo 'biti drukčiji'. Treba, dakle pomno promatrati i slušati kako djeca i mladi usvajaju religiju i kako je integriraju u svoju životnu svakodnevicu. Za religiozno obra-

⁵⁶ Hans-Georg ZIEBERTZ, *Identitätsfindung durch interreligiöse Lernprozesse*, citirano prema: Martin JÄGGLE, Poučavanje kršćanske religije i drugi, u: *Kateheza*, 30 (2008.) 2, 117–128, ovdje 123.

⁵⁷ Wilhelm HERZOG, *Warum Religionen als Thema des Religionsunterrichts? Eine Motivanalyse am Beispiel der Sekundarstufe II*, citirano prema: Martin JÄGGLE, Poučavanje kršćanske religije i drugi, 123.

⁵⁸ Usp. Ermanno GENRE, *Con quale autorità? Ripensare la catechesi nella postmodernità*, Torino, 2008., 42. Vidi također: CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Educare oggi e domani. Una passione che si rinnova*, Instrumentum laboris, 2014., br. 1, i, u: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_20140407_educare-oggi-e-domani_it.html (10. I. 2016.).

⁵⁹ Bernhard HÄRING, *Il coraggio di una svolta nella Chiesa*, Brescia, 1997., 121.

⁶⁰ Usp. Joseph GEVAERT, *Evangelizacija, prvi navještaj i kateheza*, u: *Kateheza*, 26 (2004.) 4, 332–340, ovdje 335.

zovanje to znači da se vjeronauk ne može zadovoljiti 'prenošenjem' sustavno uređenog crkvenog nauka vjere a da pri tome zanemari razliku između poučavane i življene vjere.«⁶¹

Vrijednosno usmjereni odgoj, kao što je i katolički odgoj, »nema ništa zajedničkog s autoritarnim ponašanjem, nego s razgovorom i uzorom«⁶². U odgoju, osobito u vjeronaučnome odgoju, treba se čuvati svakog pokušaja nametanja sadržaja i vrijednosnih uvjerenja. S druge pak strane, treba se čuvati od neprihvatljive neutralnosti zbog koje se ne želi posredovati nikakve vrijednosti.⁶³ Potrebno je djecu i mlade odgajati da se odgovorno služe svojom slobodom, pritom je važno da tu njihovu slobodu, kako ističe papa Franjo, više »osnažujemo« a manje »obuzdavamo«.⁶⁴ Odgojne pristupe i modele koji teže uniformiranosti, koji proizvode »cigle u zidu«⁶⁵, što je ponekad slučaj i u kršćanskim odgojnim ustanovama, valja izbjegavati. Vjeronaučna nastava treba biti ozračje u kojem učenici slobodno izražavaju svoja promišljanja, stavove i eventualna neslaganja, prostor razgovora, sučeljavanja, susreta; prostor dijaloga. Iz svega rečenoga očito je da se odgoj za dijalog ne može svesti na posredovanje pokoje teme o dijalogu. Odgoj za dijalog, kao uostalom i za pomirenje, mora biti stalna perspektiva vjeronaučne nastave, trajno vjeronaučno ozračje u kojem se kreću i vjeroučitelji i učenici.

4. Kako odgajati za dijalog i pomirenje?

Ako naša djeca žive u kulturi koju smo nazvali »kulturom sukoba« i trajno udišu to ozračje, za promicanje drukčije kulture, kulture zajedništva, pomirenja i dijaloga nije dovoljno o tim vrijednostima govoriti na vjeronaučnoj nastavi ili općenito u školi. Valja stvarati odnose dijaloga i pomirenja. No da bismo mogli promicati odnose dijaloga i pomirenja potrebno je biti osposobljen za to. Riječ je o jednoj iznimno složenoj »kompetenciji«. Da bi se pojedinac mogao uspješno ponašati u susretu s drugima, treba imati znanje o drugome i svladati vještine upravljanja različitim višekulturalnim situacijama. Dijaloška/interkulturalna kompetencija sinteza je intelektualnoga, moralnoga, duhovnoga,

⁶¹ Georg HILGER – Hans-Georg ZIEBERTZ, *Tko uči? Naslovnici kao subjekti religioznog učenja*, u: Georg HILGER – Stephan LEIMGRUBER – Hans-Georg ZIEBERTZ, *Vjeronaučna didaktika*, Zagreb, 2009., 142.

⁶² Karl LEHMANN, *Odvažno u promjene*, Zagreb, 2004., 79.

⁶³ Usp. *Isto*, 80.

⁶⁴ Jorge Mario BERGOGLIO (PAPA FRANJO), *O odgoju*, 130–131.

⁶⁵ Usp. Pink Floyd, »The Wall«, 1982.

emocionalnoga i ponašajnoga odgoja.⁶⁶ To znači da se za promicanje dijaloga traži osposobljenost, kompetentnost. A da bismo druge mogli osposobiti za dijalog,⁶⁷ tomu nužno prethodi potreba da mi sami znamo dijalogizirati.

Najneposrednije, najradikalnije i najdublje »sredstvo« za prenošenje vrijednosti je kontakt i osobni odnos s osobama koje žive te vrijednosti u svome svakodnevnom životu. Kada nedostaje ta antropološka sastavnica, tj. osobni odnos s osobama koje žive vrijednosti, naš govor, koliko god metodološki dobro oblikovan, imat će slab učinak. Za uspješan odgoj za dijalog i pomirenje od ključne je važnosti, dakle, kompetentan nastavnik koji nastoji živjeti ono o čemu poučava.

Kompetentan nastavnik pokazuje svoju dijalošku kompetenciju u načinu rada koji je usmjeren učenikovu stjecanju znanja o drukčijima na temeljima razredne komunikacije, integracije i dijaloške osjetljivosti kao temeljnih činitelja međuljudskih odnosa. Dijaloška/interkulturalna kompetencija nastavnika pridonosi razvoju pozitivnoga razrednog ozračja utemeljenog na poznavanju i poštovanju drukčijih stilova života učenika, njihovih vrijednosti, vjerovanja, senzibiliteta i običaja. Kompetentni pristup odgoju i obrazovanju koji promiče dijalog i pomirenje polazi od pretpostavke razvijanja odnosa prihvaćanja, sudjelovanja i uključivanja kako bi učenici naučili živjeti zajedno, razumjeti jedni druge i pomagati jedni drugima. Sve to ukazuje na važnost primjene nastavnih aktivnosti koje pridonose razvoju dijaloga i pomirenja.⁶⁸

Zaključne misli

Ako ozbiljno uzmemo u obzir Isusove riječi: »Kome je god mnogo dano, od njega će se mnogo iskati. Kome je mnogo povjereno, više će se od njega iskati« (Lk 12,48), onda moramo zaključiti da su upravo vjernici najodgovorniji za promicanje dijaloga i pomirenja u hrvatskome društvu. Isto tako, odgovorni su za nedostatak dijaloga i pomirenja. Smisao rečenice: »Kome je god mnogo dano, od njega će se mnogo iskati...« u tome je da smo odgovorni za ono što imamo, što nam je darovano. Ako smo blagoslovljeni znanjem, motivacijama,

⁶⁶ Usp. Elvi PIRŠL, Interkulturalna osjetljivost kao dio pedagoške kompetencije, u: Vlatko PREVIŠIĆ – Nikola N. ŠOLJAN – Neven HRVATIĆ (ur.), *Pedagogija. Prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*, Zagreb, 2007., 275–291, ovdje 277 i 287.

⁶⁷ Usp. CONGREGAZIONE PER L'EDUCAZIONE CATTOLICA, *Educare oggi e domani. Una passione che si rinnova*, Instrumentum laboris, 2014., br. 1, c.

⁶⁸ Usp. Marko JURČIĆ, Kompetentnost nastavnika – pedagoške i didaktičke dimenzije, u: *Pedagogijska istraživanja*, 11 (2014.) 1, 77–93, ovdje 83.

talentima i slično, onda se očekuje da to ne zadržimo sebično za sebe, ili da to znanje učinimo besplodnim, nego da te talente umnožimo.

Kada promišljamo o dijalogu i pomirenju, onda u tom promišljanju i djelovanju ne možemo apstrahirati od Isusova modela dijaloga i pomirenja. Kršćanima je Isusov model dijaloga i pomirenja temeljno nadahnuće, izvor njihova znanja, njihove snage, njihova motivacija. Želimo li nasljedovati Isusov model u odnosu na drugoga, onda je to svakako model koji se nadahnjuje na poštovanju i pozornosti prema svakoj osobi zbog njezine vrijednosti i dostojanstva bez obzira na skupinu ili narod kojoj pripada, bez obzira na društveni ili ekonomski status, ulogu, sposobnosti, titule ili službena priznanja. Isus se odnosio s istim poštovanjem bilo prema Nikodemu (usp. Iv 3,1-20), učitelju, bilo prema ženi Samarijanki (usp. Iv 4,7-26). U mnogobrojnim situacijama susreta sa svojim suvremenicima Isus je dao mnogobrojne pokazatelje ponašanja u kojima je lako prepoznati referentne vrijednosti i kriterije, temelje promicanja autentičnih odnosa. Sva ta mnogobrojna usmjerenja i praktični savjeti, koje prepoznamo u Isusovim riječima i djelima, ulijevaju se u *zlatno pravilo* i u *zapovijed ljubavi*, koje je on sam istaknuo. A *zlatno pravilo* i *zapovijed ljubavi* jesu zapovijedi koje djeca od najranije dobi mogu, na svojoj razini, razumjeti i živjeti. Zaključno, lijek protiv »kulture sukoba« nalazi se u promicanju »kulture zajedništva«, koja se trajno hrani i nadahnjuje na *zlatnom pravilu* i na *zapovijedi ljubavi*.

Summary

RELIGIOUS EDUCATION IN SCHOOL IN THE SERVICE OF DIALOGUE AND RECONCILIATION

Ružica RAZUM

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
ruzica.razum@gmail.com

The first part of this article reflects on the importance of educational activity for the promotion of dialogue and reconciliation in the Croatian society, while taking into account numerous challenges that come from the contemporary context and additionally complicate educational activity. The previous pope, Benedict XVI, pointed out that education of the human being is a fundamental and decisive issue for which the courage for making decisive decisions needs to be awakened. Aiming at the renewal of

society and community, each activity »that does not put education at the centre, will only be something seen«, pope Francis points out. Education is facing the challenge of central importance for the present and the future: to create a possibility of living together in diversity and to promote dialogue for the benefit of peaceful society. This living together needs to be promoted in the atmosphere that is strongly marked by the »culture of conflict«. When it comes to the promotion of dialogue and reconciliation, Catholic education, and especially religious education, has a special responsibility. In order to realise dialogue and reconciliation, which are so needed today, education that presupposes building up of new mentality is needed.

The second part of the article reflects on the Christian approach to dialogue and reconciliation in the educational perspective. It is pointed out that the commitment to education for dialogue and reconciliation is indispensable if we aim at peaceful co-existence. This option has a clear theological, anthropological, and pedagogical basis. The very act of God's creation reveals the truth about the human being and his/her dignity. The whole humanity has come forth from God's hand as one big family of God (GS, n. 32). The development of the human being and the development of society depends on the acknowledgement that we are all members of one big human family that is called to cooperate in true communion. In the reflection on intercultural dialogue the author starts from the concrete person who needs to take the central place in the educational model and educational practice. This demand is especially relevant against the background of various ideologies of the previous and current century that are closed to the Transcendent and the true good of the human being. Religion can give an important contribution to intercultural dialogue as well. It has, namely, become quite obvious how important the religious aspect is for the definition of one's identity within the strong globalising process that is at work.

The third part reflects on education and reconciliation as fundamental constituents of religious education. Education for dialogue and reconciliation can be considered one of the fundamental goals of religious education and it is being realised on various levels and in various areas. Firstly, religious education promotes interdisciplinary dialogue, since the subject is not an isolated island in school but, instead, it is in a dynamic relation with all other subjects. Secondly, by promoting the »grammar of dialogue«, knowing one's own identity, and getting to know others and those who are different, religious education brings forth fruits on the level of common life. This is a dialogue that creates peace. Thirdly, there is a need to promote dialogue with a concrete human being who needs to be encountered in his/her own life situation, i.e. in his/her own state in relation to life and God.

The fourth part offers some fundamental pedagogical and didactic directives in relation to promotion of dialogue and reconciliation in religious education. The promotion of

dialogue and reconciliation within religious education means, primarily, the promotion of education directed towards building up of the »inner human being«, the human being who gradually and patiently learns to live, while continuously finding inspiration in Jesus' commandment of love.

Keywords: *education, dialogue, reconciliation, culture of conflict, religious education in school.*